

Att revidera bilden av det förflutna

Bo Stråth

Historikerns uppgift är att ge orientering och tolkning åt det förflutna, att ge nuet en historisk dimension. Det är ingen exklusiv uppgift utan något som delas med många andra: journalister, lärare, debattörer, politiker. Att ge mening åt nuet innebär inte att upptäcka det förflutna som det var en gång innan den tidens framtid blev vår historia och vårt nu. Vi kan inte i en sorts autenticitetsjakt gå bakåt i tiden. Det är vårt öde att bara kunna se historien med det filter för ögonen som vår egen tid lägger över det förflutna. Nuets frågor påverkar och förändrar också det förflutna. 1945 efterfrågades en annan historia än vid det kalla krigets slut och i dag med en till synes okontrollerbar ekonomi åter en annan än 1990 då mottot var att otyglat släppa loss de ekonomiska krafterna. Kompassnålen vibrerar nervöst mot det förflutna, inte tvärtom. Den ofta åberopade rösten från det förflutna är ett eko från vår egen tid. Historien lever genom nuets samhällsdebatt där det förflutna och framtiden står i nära relation.

Historien är alltså en fråga om bruk av historia. En medveten reflektion kring detta faktum kunde kanske ge yrkeshistorikern en viss exklusivitet. Det handlar om att söka kritisk distans till den konstruktion av det förflutna som kontinuerligt sker i samhällsdebatten. Kritisk distans förutsätter inte bara djupa detaljkunskaper utan också förmåga att sätta in detaljerna i större sammanhang. Detta i sin tur förutsätter stor beläsenhet och överblick av empirin liksom kännedom om hur teorier och tolkningsramar formats av tidigare generationer, hur de ofta först vunnit och sedan förlorat i styrka.

Detta är något annat än ren specialistkunskap och detaljkännedom. Grunden för en yrkeshistorikernas exklusivitet på dessa premisser är den historiografiska kunskapen om hur tidigare generationer av historiker har sett på frågor om vad som driver historien och åstadkommer samhällelig förändring. Hegels referens till historiens list är för enkel. Historiografin har en epistemologisk såväl som en metodologisk och teoretisk dimension. Hit hör medvetenhet om vad som är möjligt att säga om det förflutna och vad man inte kan veta något om, medvetenheten om vad som är fakta och vad som är tolkning liksom en medveten syn på vad som är historisk förändring. Hit hör också insikt i hur sådana synsätt förändras över tid. Historien måste historiseras.

Historikern vill i sin självförståelse gärna se sig som en kritisk röst. I

ett svenskt sammanhang hör man på den punkten fortfarande ekot efter Curt och Lauritz Weibull. En kritisk fråga är hur relevant den självsynen är och i vad mån historikern snarare är ett eko av sin egen tid. Varför började svenska historiker ifrågasätta berättelserna om andra världskriget först efter det kalla krigets slut? Varför blev världshistoria ett stort tema först på 1990-talet? Sammanflätningen av världen i ekonomiska, politiska och kulturella relationer var ju långt äldre. Ekonomernas nya begrepp globalisering upplevs i dag som mycket mer ideologiskt än vad det på 1990-talet framstod som, då det snarast uppfattades som en neutral verklighetsbeskrivning. Med vilken grad av naivitet gick historikerna in i det nya globaliseringsspråket och bekräftade det med historien? Vilka kritiska frågor om makt och vanmakt i den nya globaliserade världen ställde de? Hur förhåller de sig till den för fullt pågående åternationaliseringen av Europa?

Dessa frågor handlar alla om kritisk distans till samhällsdebatten. Kritisk distans handlar om att tematisera spänningen mellan att bekräfta och ifrågasätta. Vi är alla barn av vår tid och därför är det så svårt att omsätta principen om kritisk distans i praktisk handling. Fortfarande gäller Hegels ord om Minervas ugglan som flyger först i skymningen. Historiker – liksom andra samhällsvetare, måste man påpeka – reagerar först sent, reaktivt snarare än proaktivt.

Det är säkert svårt att ändra på detta förhållande, som väl närmast har en antropologisk dimension, men att bara leva vidare på inbillningen att historiker av naturen är kritiska går heller inte. Den professionella uppgiften måste vara att aktivt söka efter kritiska och ifrågasättande perspektiv genom nya problem- och frågeställningar, även om man inte kan tänka sig ut ur debattramen och det faktum att man är en del av berättelsen.

Kritik av de stora berättelserna

Teleologin, tron på målbestämd utveckling, är ett arv sedan Aristoteles, förstärkt och länkat i nya banor sedan upplysningsfilosofernas tanke på utvecklingen som progression. Vi kan förmodligen inte komma ifrån ett sådant tänkande, men kanske kunde historikern mer aktivt än hittills se som sin uppgift att problematisera och destabilisera de stora teleologiska berättelserna. De senaste handlade om globalisering och europeisering och dessförinnan sedan 1800-talet gällde det nation, västerländsk civilisation, kolonialism, rationalisering och modernisering. Att destabilisera teleologierna handlar om att betona öppenheten och osäkerheten i historiska processer.

Kanske kunde den professionelle historikern mer än hittills med historiska exempel, inte minst inom och mot bakgrund av de här stora berättelserna, visa på bräckligheten i mänskliga och samhällseliga institutioner och arrange-

mang. Det kunde ske genom att mer systematiskt tematisera spänningsfältet mellan erfarenhetsramar och förväntningshorisonter i det förflutna, genom ett fokus på föreställda framtider med eftervärldens visshet för ögonen om vad som blev av dem. Det är en visshet som ger historikern fördelar men som samtidigt manar till ödmjukhet. Efterklokhet är ett privilegium som inte skall missbrukas.

Historikern skulle med en sådan definition av uppgiften ingå i ett kritiskt tänkt kollektivt kunskapsprojekt, men den gemensamma målsättningen skulle inskränka sig till en självreflekterande attityd om att söka kritiska positioner. Attityder drivs av grova målsättningar snarare än detaljerade anvisningar. Framgång vad gäller utveckling av kritiska perspektiv leder till framväxten av konkurrerande motberättelser. Ingen tror längre på etablerandet av eviga och entydiga sanningar, allra minst Sanningen i singular, men uppgiften att etablera historiska sanningar genom kritisk debatt kvarstår.

Det kollektiva kunskapsprojektet på kritikens grund lever på pluralism och debatt, där motsägelser tematiseras, vilket är att gå ett steg längre än att bara fastställa fakta. Tvärt emot en åtminstone tidigare vanlig uppfattning att fakta talar för sig själva när de väl vaskats fram får de mening först genom tolkning, som i sin tur är öppen för debatt.

Lyotard ansåg ju med sin bok om postmodernism att stora berättelser blivit omöjliga till följd av inre motsägelser i berättelsen om det moderna, men alldeles om hörnet väntade den stora globaliseringsberättelsen som kraftfullt skulle ersätta den om modernisering.¹ Lyotard hade fel. Men han hade rätt i sin demonstration av den ideologiska dimensionen i de stora berättelserna. Ideologikritik vore en viktig uppgift för historiker, men med utgångspunkt i insikten att den inte utövas från värdeneutrala positioner. Det framstår ett kvartssekel efter det kalla krigets slut som en gåta hur en handfull nyliberalt tänkande ekonomer i Chicago med sådan kraft och makt på rekordtid kunde utveckla nästa stora berättelse om globalisering när alla precis hade fastställt moderniseringens omöjlighet. Var fanns de ifrågasättande historikerna? Hur kunde ekonomiska matematiska modeller och argument så snabbt ge människor självförståelsen av att leva i en sammanflätad värld där marknaden ställde allt till rätta?

Av det ovanstående framgår mitt argument klart: den professionella historikerns uppgift är att kritiskt sätta in det förflutna i större sammanhängande ramar eller berättelser, varvid "sammanhängande" inte skall missförstås som homogent och motsägelsefritt, utan snarast uppfattas som fyllt av ambivalens och motsägelser, oppositioner och alternativ, planer och deras lyckade eller misslyckade realisering, närheten mellan intuition och intention och så vidare. *Kritiskt* innebär ett aktivt letande efter alternativa perspektiv. Bröderna Weibulls konfrontation med den etablerade konservativa

historieskrivningen framstår fortfarande som den bästa svenska illustrationen av mitt resonemang, inte minst därför att den visar att kritiken inte är värdenneutral. Den visar också att kritiken i det lyckade fallet sammanfogar de många detaljberättelserna till ett nytt övergripande perspektiv, en motberättelse, och att inget genomslag för kritiska alternativ är evigt. Den weibullska faktapositivismen slog till slut knut på sig själv, som vi vet i dag.

Professionella historiker blir med mitt synsätt deltagare i ett kritiskt kollektivt kunskapsprojekt. Den gemensamma målsättningen är vag men det generella perspektivet blir likväl tydligt genom att ge plats för oenighet såväl som enighet. Debatten mellan oliktankande, mellan samstämmighet och motsägelser, knådar samman ett helhetsperspektiv med plats för motstridiga uppfattningar och kontroversiell debatt. Här finns en ambitiösare roll för yrkeshistorikern än att bara delta i en allmän nostalgitripp till det förflutna med historiekitsch utan sammanhang som redskap: att utveckla och kontinuerligt revidera tolkningsramar som kastar ljus över ett kaotiskt nu. Historia som ett alternativ till ekonomiska och samhällsvetenskapliga modeller för förståelse av hur samhället fungerat eller inte fungerat i det förflutna. Historia som alternativ till matematiska modeller och överkliga antaganden om rationellt handlande och nyttomaximerande människor.

Historievetenskap och teori

På 1970-talet blev teori ett vägvisande begrepp för historikerna. Samhällsvetenskaperna var på frammarsch när det gällde teoribildning. Med teorin kunde man förklara samhället och utvecklingen. Jag minns hur professorn i statsvetenskap i Göteborg hälsade mig och de andra tvåbetygstudenterna välkomna hösten 1967 med orden att vi tillhörde den generation som skulle skriva lagarna om samhället. Ämnet befann sig ännu i ett förvetenskapligt stadium, men det skulle ändras. Framtidsuppgiften hägrade. Det var året före det symbolladdade "1968" som skulle ändra på många begrepp och uppfattningar. Men det var inte bara samhällsvetarna som utstrålade framtidsoptimism. På historikernas nordiska metodmöte på Hindsgavl 1969 pläderade Erik Lönnroth för historia som en trendframskrivande vetenskap i nära samarbete med vad som antogs vara en ny akademisk disciplin, futurologi.² Statistiker, sociologer, statsvetare och historiker gav moderniseringsparadigmet ett fundament. Moderniserings skolans centrum var historikerna vid det nya universitetet i Bielefeld där man skrev samhällshistoria med inspiration från Max Weber och något lite Karl Marx.³

Också protesten mot den här sortens strukturorienterad makrohistoria inleddes i Tyskland. Under 1980-talet utvecklade en grupp yngre historiker vid Max-Planckinstitutet för historia i Göttingen ett perspektiv som de

kallade vardagshistoria, som betonade mentala snarare än materiella strukturer, mikro i stället för makro, och vardagsliv i stället för de politiska och ekonomiska eliternas värld. Något senare kom den så kallade *linguistic turn* och postmodernismen på 1980- och 1990-talen, vilket var ett ännu större brott med den under mottot *path dependency* trendframskridande makrohistorien. Hayden White hade publicerat sin banbrytande *Metahistory* 1973.⁴ Efter ett par decennier i giftskåpet började boken läsas av historiker och medeltidshistorikern White, som förvisats till litteraturvetenskap, togs på större allvar. Allt blev en berättelse, samtidigt som en av de ledande tänkarna bland postmodernisterna, Lyotard, förklarade att stora sammanhängande berättelser som den om modernisering var omöjliga. Här fanns en paradox mellan å ena sidan det lingvistiska argumentet att allt är språk och å andra sidan det postmoderna argumentet att ingen sammanhängande berättelse är möjlig.

Utan att fördjupa sig i de här övergångarna kan man konstatera att teori kan betyda mycket samt att teoretiska resonemang är nära kopplade till val av metod och att också epistemologiska synsätt spelar en roll.

Klart är att historien är teori, om man med teori inte menar något annat än en tolkningsram – och något mer kan det knappast vara tal om. Få historiker vill väl i dag tillbaka till 1970-talets strama teoribyggen i vilka empirin skulle passas in och det som inte stämde skulle bortförklaras som undantag. Historieskrivning är fakta, händelser och tolkningar av dem. Teorin, tolkningen, är sammanvävd med fakta och händelser i berättelsen. Teorin är en del av berättelsen lika mycket som fakta och händelser, inte skild från den.

En ny syn på politik, ekonomi och kultur

Karl Marx blev bestämmande för mycket teoretiskt resonerande bland historiker under 1900-talet. Det största inflytandet gällde inte så mycket detaljerna i hans teoriansats som metafrågor kring ett materialistiskt perspektiv, de ekonomiska och sociala makrostrukturernas betydelse och nedtoningen av politikens roll, klasskampen som en drivkraft och historiens grad av lagbundenhet.⁵ Marx såg utvecklingen som driven av ekonomin mot ständigt högre stadier. Mer precist var det de motsättningsfyllda relationerna kring organiserandet av produktionen och klasskampen som drev utvecklingen. Politiken var en krusning på ytan och staten en ideologisk överbyggnad. Många historiska undersökningar gjordes inom denna ram som ofta var mer av korsett än inspirationskälla och lätt förvandlades från en öppen tolkning av det förflutna till en exegetisk utläggning av teorin. Men vardagshistorien och den franska Annalestraditionen visar att så inte behövde vara fallet.

Från helt andra utgångspunkter men med samma ödestro på en ekonomisk determinism utvecklades under 1990-talet den nyliberala marknadsteorin under referens till Adam Smith, som Marx en gång, inte utan respekt, hade avfärdat som ekonomins Luther. Nyliberalerna visade mindre respekt för Smith än Marx när de gjorde honom till husgud och förenklade honom våldsamt och otillbörligt. Smith kidnappades för att legitimera globaliseringspråket. Flertalet historiker teg, men en del följde med i försöken att bekräfta globaliseringen som en andra våg av sammanflätning av världsekonomin – frihandel för fred – där 1800-talet skevt och utan kritisk historisk empiri beskrevs som frihandelns århundrade och där Smith gjordes till den som påstod att det finns ett samband mellan frihandel och fred.⁶

Andra historiker inspirerades av den liberale Max Weber. Detta var som nämnts särskilt tydligt i Bielefeldskolans jakt på en tysk *Sonderweg* kring begreppet modernisering. Mot de ekonomistiska perspektiven satte Max Weber politiken i centrum, men inte mindre deterministiskt än Karl Marx och – senare – nyliberalerna. Han såg dock utvecklingen som regressiv i stället för progressiv med byråkratisering som nyckelord, där till slut allt blev grått och outhärdligt, även om karismatiska ledare kunde göra tillfälliga utbrott ur den ödesmättade utvecklingen. Denna drevs inte som hos Marx av ekonomin, men på tre separata men sammanhängande fält eller sfärer skilda från varandra: politik, ekonomi och kultur, med ett visst primat för politiken.

Marx och Weber är medvetet karikerade för diskussionens skull. Deras teorier eller teoriutkast ses allmänt i dag som alltför förenklade. De var alltför rigida och alltför deterministiska, eller kanske är det möjligt så att deras efterkommande exegeter gjorde dem mer rigida och determinerade än de egentligen var.

Vi behöver teoretiska ramar för att tolka historiska fakta, men mer flexibla för att framhäva paradoxer, motsägelser och ambivalenser i stället för att söka bekräftelse. Ett alternativt synsätt som utvecklar 1800- och det tidiga 1900-talets teoribyggen i nya riktningar kunde vara att se politik, ekonomi och kultur som sammanflätade tankekonstruktioner som inte existerar i sina rena former annat än som abstraktioner. Det finns ingen politik utan ekonomi och kultur, ingen ekonomi utan politik och kultur och ingen kultur utan politik och ekonomi. Den weberska gränsdragningen mellan dessa fält löses upp och deras sammanflätning och överlappning betonas, men helheten betraktas ur delperspektiv. Hela helheten är aldrig åtkomlig på en gång. Jag har nyligen sökt tillämpa synsättet i min volym 6 av Norstedts *Sveriges historia* och därvid kopplat det till Kosellecks historiefilosofi.⁷

Kultur har ofta setts i essentiella termer, som något homogent och starkt avgränsat från andra kulturer. Det var en pervertering av Webers sofist-

kerade trefältsanalys och av hans religionssociologi, genom en koppling till organiska metaforer och biologiska modeller. Darwin, som betonade anpassning snarare än kamp för tillvaron, blev ikonen för en organisk och essensialiserande kultursyn under nationalismens högkonjunktur mellan 1870- och 1940-talen, men mycket av metaforiken har funnits kvar långt senare, även om de mest gälla övertonerna avklingat. Kultur (*Kulturvolk*) var ett begrepp för den inomeuropeiska konkurrenskampen. För jämförelsen med världen utanför Europa användes begreppet civilisation i ett hierarkiserande syfte. Nation, ras och ethnos gavs essentiella dimensioner när de beskrevs som homogena. Tyska ord som *Kulturvolk* och *Kulturkampf* var extrema uttryck för denna syn, men snart sagt varje lands historiker beskrev med metodologisk nationalism sina länder som homogena kulturer framvuxna mer eller mindre organiskt ur historien. Frågan är om de biologiska bilderna kring begrepp som ras och konkurrenskamp är på väg tillbaka i den pågående åternationaliseringen av Europa.

Ett sätt att skapa kritisk distans till sådana kulturalistiska perspektiv är att i stället se kultur som en arena för förhandling *om* och tolkningar *av* samhället och tillvaron, där konflikter i bästa fall förvandlas till kompromisser, som något i ständig förvandling. Det är ett synsätt som utvecklats ur *the linguistic turn* där kulturen ses som en språklig konstruktion, som en diskurs utan essens, som formas och omformas kontinuerligt i debatt och tolkningskamp. Det essentiella kulturbegreppet historiseras och ses som en diskurs. Kultur är konfliktfylld kamp om och konstruktion av tolkningsramar men har ingen essens. Kultur är en öppen tolkningsarena i ständig omvandling.⁸ Det är viktigt att understryka detta i en tid av allmän aveuropeisering och åternationalisering, när många vill ladda nationerna med ny essens.

Politiska ideologier och tidens acceleration

För en specialist på 1800- och 1900-talens historia är tiden en viktig axel att hänga upp tolkningsramen på. Sedan 1800-talet upplever vi hur tiden accelererar och rummet krymper. Allt går sedan dess så mycket snabbare och fjärran orter kommer så mycket närmare. Det progressiva tidsperspektivet bygger på tron på förändring. För många handlade och handlar det om ett förflutet som varit annorlunda, det vill säga sämre, och en framtid som med skapande politik kunde och kan förändras, det vill säga göras bättre. Men alla såg och ser inte framtiden som bättre. Vad som var och är hägring för en del blev och blir till hot för andra. Framtiden är kontroversiell. För dem som tror på en bättre framtid gäller konflikten hastigheten på förändringen: reformer eller revolution.

I kampen om att gestalta framtiden växte ideologierna och en helt ny vokabulär fram. Liberalismen, socialismen och konservatismen representerade olika synsätt på framtidens möjligheter, synsätt som i sin tur byggde på olika tolkningar av det förflutna. Konventionell idéhistoria brukade se dessa ideologier som sammanhängande men från varandra strikt åtskilda, närmast tidlösa, idékedjor som användes för att mäta hur kämpande och sprattlande människor hade förhållit sig till framtiden och förändringarna. Michael Freeden har utvecklat ett historiskt mer övertygande synsätt där de argument som bygger upp ideologierna ses som delar av begreppsarsenaler med stora överlappande ytor mellan ideologierna och där man beroende på sammanhang lånat fritt och satt samman nyckelbegrepp från olika ideologier för att tolka och ge vägledning i en specifik situation.⁹

Ett liknande grepp använde Koselleck i sin begreppshistoriska ansats. Han intresserade sig för politiska nyckelbegrepp om vilka det rådde samstämmighet, men där oenigheten varit stor när det kom till att fylla dem med substans: reform, modern, rättvisa, välfärd, likhet, frihet, suveränitet och så vidare. Alla var överens om att rättvisa var bra, men vad var rättvisa i en specifik situation? Utan en överordnad samstämmighet kring vissa begrepp fanns ingen språkgemenskap och ingen kommunikation. Utan oenighet om innebörden fanns ingen politik. Koselleck hänvisade här till Nietzsches utsaga att vad som är definierbart inte har någon historia.¹⁰

Koselleck kopplade sin begreppshistoriska metod till sin tidsfilosofi om tidens allmänna acceleration med olika utvecklingshastigheter för olika samhällsprocesser. Ekonomin följde en viss rytm, politiken en annan, teknologin ytterligare en annan, liksom lagstiftningen och så vidare. Han talade om olika tidslager. De olika hastigheterna ledde till stora spänningar mellan olika samhällsprocesser och påverkade därför hela samhället. Lagstiftningen följde inte med teknologin och politiken hankade efter ekonomin, till exempel, med sociala frustrationer som följd.¹¹

Spänningarna sätter enligt Koselleck sin prägel på försöken att översätta historiska erfarenheter till nya framtidsvisioner. Det moderna präglas av det växande gapet mellan erfarenheterna och förväntningarna. Förmågan att översätta erfarenheterna till mobiliserande framtidsvisioner minskar. Möjligen finns här en intressant tolkning av samtidens tilltagande apati och resignation snarare än vrede över politikens minskande förmåga. För historikern blir gapet mellan erfarenheter och framtidshorisonter ett mätinstrument för att ta temperaturen på olika historiska tider med plats för såväl de vida horisonternas apokalypser som det växande gapets melankoli.

Kosellecks begreppshistoria och historiefilosofi är *ett* exempel på hur historiker kan sätta in sin empiri i en större tolkningsram. En intressant spänning ligger i det faktum att medan begreppshistorien betonar historisk

öppenhet mot framtiden förmedlar hans historiefilosofi en pessimistisk grundstämning som präglar den långsiktiga utvecklingen.¹²

Historikerns samhällsroll

Min slutsats är att en relevant samhällsdebatt fordrar en större plats för historisk reflektion än vad som varit fallet de senaste decennierna. Detta förutsätter mer självmedvetna professionella historiker som inte begränsar sig till en snäv fackdiskussion utan ger sig in i samhällsdebatten, på samma sätt som man gjorde tidigare men nu med nya teorier och tolkningsramar. Den tidigare nära relationen till samhällsvetenskaperna har bidragit till att historia uppfattats som en hjälpvetenskap. Historikerns roll borde bli mer kritisk och distanserad. De samhällsvetenskapliga och ekonomiska teoriernas modellbyggen skulle mötas av kritiska historiska frågor ur det förflutna som lyfter fram öppenheten och den ständiga omförhandlingen och revisionen av samhälleliga arrangemang, och som underminerar tilltron till modellfigurer av typen *rational man*. Historikerns roll är slaven på triumfvagnen snarare än hjälpgumman.

Denna roll förutsätter att historikerna inte tvekar för de stora frågorna, som emellertid inte nödvändigtvis måste belysas med makrohistoriska synsätt utan med fördel också kan angripas från ett mikroperspektiv. Det handlar om kritisk destabilisering av teleologier och stora berättelser. Det är ingen liten och ingen lätt uppgift, men mer meningsfull och med större samhällsnytta än om ribban sätts vid det underhållningsvärde som kan lockas fram ur historien.

Störst effekt har den kritiska och destabiliserande betoningen av historiens öppenhet när den vävs in i berättelsen som ambivalenser, paradoxer och ironier utan att skriva läsaren på näsan. Risker att inte alla uppfattar det finstilla får man ta. Effekten blir större bland dem som gör det. Yrkeshistorikerns sammanställning av fakta i en (underminerande och ifrågasättande) berättelse är förvisso en vetenskaplig gärning. Anknytningen till den tyska traditionen av humaniora som *Geisteswissenschaft* är viktig, men lika viktigt är att inte glömma kopplingen till den engelska traditionen där historia är en del av *Faculty of Arts* och med andra ord också måste förmedla estetiska ideal. Skrivandet bör vara en konst att vårda och ett vapen mot jargongimpregnerade samhällsvetenskaper utan att ge efter på begreppslig precision.

Adjusting the picture of the past

The task of the historian is to provide orientation in the past, to give the present a historical dimension. This is not an exclusive task, but something

the historian shares with many others: journalists, schoolteachers, debaters, politicians. History is a matter of making use of the past. A conscious reflection on this fact might give the professional historian a certain exclusivity. The task amounts to a search for critical distance to the construction of the past that continuously occurs in the societal debate. Critical distance not only requires exhaustive knowledge, but also a capacity to view the details in a wider context, and in essence is a matter of thematizing tensions between confirming and questioning. Teleology – the belief in purposeful development – dates back to the ancient Greeks at least, now reinforced and linked to new trajectories courtesy of Enlightenment philosophy with its views on progress. We would probably not exist as historians without such thoughts, but perhaps we should embrace it as our professional task to problematize and destabilize grand narratives, the most recent of which deal with globalization and Europeanization, and before that with the nation, occidental civilization, colonialism, rationalization, and modernization. The destabilization of teleologies is a matter of emphasizing the openness and uncertainty of historical processes, not to mention the fragility of human and social arrangements.

Keywords: teleology, historical interpretation, historical debate, critical distance, counter-narrative

Noter

- 1 François Lyotard, *La condition postmoderne: rapport sur le savoir*, Paris 1979.
- 2 Erik Lönnroth, *Studier i historisk metode V. Problemvurdering og prioritering i historie. Foredrag ved Den nordiske fagkonferenc for historisk metodelære på Hindsgavl 22–26 juni 1969*, Oslo 1970.
- 3 Hans Ulrich Wehler, "Modernisierungstheorie und Geschichte", i H.U. Wehler, *Die Gegenwart als Geschichte*, München 1995.
- 4 Hayden White, *Metahistory. The Historical Imagination in the Nineteenth Century*, Baltimore 1973.
- 5 I Norge fick den materialistiska Marx-inspirerade ansatsen tidigt lärostolnsinnehavare: Edvard Bull d ä med dissertationen *Folk og kirke i middelalderen. Studier til Norges historie* (Kristiania 1912) och Halvdan Koht med *Norsk bondehistorie. Fyrebuing til bondepolitikken* (Oslo 1926) som centrala verk. I Sverige dröjde det till 1970-talet då Lars Herlitz tillträdde en professur i ekonomisk historia i Göteborg. Debatten mellan de konservativa och Weibullskolan verkade möjligen blockerande. Den Marx-orienterade Per Nyström tillhörde Weibullskolan, men var snarast undantaget som bekräftade regeln och han fick heller aldrig någon professur. Å andra sidan stod weibullarna för ett materialistiskt perspektiv men med liberala förtecken inspirerade av fransk kulturradikalism, byggande på antaganden om rationellt handlande individer med ekonomiska intressen och vilja till makt. Se Bo Stråth, "Curt Weibull 1886–1991. Källkritisk vägröjare med syntetiska ambitioner", i *Svenska historiker från medeltid till våra dagar*, Ragnar Björk & Alf W. Johansson (red.) Stockholm 2009, s. 423–435. Inte bara weibullarna visade på

andra materialistiska perspektiv än de som följde ur läsning av Marx. I den stora tyska metodstriden i början av 1900-talet förde Karl Lamprecht fram tanken på de ekonomiska strukturernas (snarare än individernas) roll och på lagbundenhet i utvecklingen (vilket weibullarna bestämt vände sig emot), i en ansats som närmast var influerad av nationalekonomernas historiska skola i motsättning till de Ranke-inspirerade historisterna. Lamprecht förblev en ensamvarg i den tyska forskningstraditionen. Inte förrän med Bielefeldskolans Weber-inspirerade, snarare än Marx-inspirerade, samhällshistoria under 1970- och 80-talen skulle liknande tankar vinna framgång, med Jürgen Kocka och Hans-Ulrich Wehler som ledande namn. Lagbundenhet var naturligtvis inget tema men kopplingen till sociologisk teori var tydlig. I Frankrike uppstod under 1920-talet också en tidig variant av Marx-inspirerade perspektiv, i form av struktur- och mentalitetshistorien kring *Annales d'histoire économique et sociale* med Marc Bloch och Lucien Febvre som ledande företrädare. Under andra hälften av 1900-talet var Fernand Braudel det stora namnet i denna tradition med *La méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* (Paris 1949) som första stora arbete. För brittisk historiografi, se t ex Christopher Hill, *Society and Puritanism in Pre-revolutionary England* (London 1964); E.P. Thompson, *The Making of the English Working Class* (Harmondsworth 1968); Eric Hobsbawm, *Bandits* (London 1969); Perry Anderson, *Lineages of the Absolute State* (London 1979). De delade ett intresse för både vardagshistoria underifrån (*history workshop movement*) och makrohistoriska klasstrukturer i tidigkapitalistiska samhällen. Intresset för vardagshistoria underifrån var också tydligt i satsningen på *Alltagsgeschichte* vid Max Planck Institut für Geschichte i Göttingen. Historikerna här inspirerades särskilt av E. P. Thompson, men också av kritik mot Bielefeldskolans samhällshistoria som de ansåg vara alltför fokuserad på strukturer, med alltför lite plats för handlande aktörer. I motsättning till Bielefeldarnas tyngdpunkt på industrisamhället blev den protoindustriella övergången från hantverks- och agrarsamhället till industrisamhället ett huvudtema. Se t ex Alf Lüdtke (red.), *Alltagsgeschichte. Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen* (Frankfurt am Main 1989) och Alf Lüdtke, *Eigen-Sinn. Fabrikalltag, Arbeitererfahrungen und Politik vom Kaiserreich bis in den Faschismus* (Hamburg 1993). Bland svenska företrädare för vardagshistoria kan nämnas Lars Magnusson, *Den bråkiga kulturen* (Stockholm 1988). Exempler visar hur teoretiska inspirationskällor kan leda forskningsintresset i mycket olika och också kontroversiella riktningar.

- 6 Smith såg lika lite som Kant ett automatiskt samband mellan frihandel och fred. Richard Cobden härledde i sin väldiga frihandelskampanj under 1840-talet grundlöst ur Smiths teori sitt eget argument om ett sådant samband för att ge teoretisk legitimering åt påståendet.
- 7 Bo Stråth, *Sveriges historia 1830–1920*, Stockholm 2012.
- 8 För ett sådant kulturbegrepp med Europa som exempel, se Bo Stråth, "Introduction: Europe as a discourse", i *Europe and the Other, Europe as the Other*, Bo Stråth (red.), Bryssel 2010 [2000].
- 9 Michael Freeden, *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*, Oxford 1996 samt Michael Freeden, Mathew Humphrey & Gayil Talshir, *Taking Ideology Seriously: 21st Century Reconfigurations*, London 2006.
- 10 Reinhart Koselleck, "Einleitung", i *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Werner Conze, Otto Brunner & Reinhart Koselleck (red.), Stuttgart 1979, 1: XIII–XXIII.
- 11 Reinhart Koselleck, *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt am Main 1979 och Reinhart Koselleck, *Zeitschichten. Studien zur Historik mit einem Beitrag von Hans-Georg Gadamer*, Frankfurt am Main 2000.
- 12 Reinhart Koselleck, *Kritik und Krise. Beitrag zur Pathogenese der bürgerlichen Welt*, Frankfurt am Main 1959.